

PISANA RIJEČ U FUNKCIJI RESOCIJALIZACIJE U ŽENSKIM ZATVORIMA

Grozdanić, Velinka; Karlavaris Bremer, Ute

Source / Izvornik: **Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2002, 23, 697 - 711**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:031515>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-20**

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

UDK: 34 + 3

ISSN 1330-349X

ZBORNİK
PRAVNOG
FAKULTETA
SVEUČILIŠTA
U RIJECI

VOLUMEN 23

BROJ 2

Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. (1991) v. 23,
Br. 2, str. XII+433-856, Rijeka, 2002.

ZBORNIK PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI
COLLECTED PAPERS OF THE LAW FACULTY OF THE UNIVERSITY OF RIJEKA
RECUEIL DES TRAVAUX DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE RIJEKA
RACCOLTA DI SCRITTI DELLA FACOLTÀ DI GIURISPRUDENZA DELL'UNIVERSITÀ DI RIJEKA
GESAMMELTE SCHRIFTEN DER RECHTSWISSENSCHAFTLICHEN FAKULTÄT DER UNIVERSITÄT
IN RIJEKA

Nakladnik/Publisher: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, Rijeka

Glavna urednica/Editor-in-Chief: prof. dr. sc. Velinka Grozdanić

Uredništvo/Editorial Board: prof. dr. sc. Mladen Montana, prof. dr. sc. Petar Simonetti,
prof. dr. sc. Velinka Grozdanić, prof. dr. sc. Dragutin Ledić, doc. dr. sc. Robert Blažević,
Sandra Laleta (svi iz Rijeke)

Izvršna urednica/Executive Editor: Sandra Laleta

Međunarodni savjetodavni odbor/International Advisory Board: akademik dr. h. c. Lujo
Margetić (Rijeka/HR), prof. dr. sc. Ljubo Bavcon (Ljubljana/SLO), prof. dr. sc. Gaetano
Insolera (Macerata/I), prof. dr. sc. dr. h. c. Marcus Lutter (Bonn/D), prof. dr. sc. R. Eugene
Harper (Charleston/USA), prof. dr. sc. Šime Ivanjko (Maribor/SLO), prof. dr. sc. Giorgio
Spangher (Trieste/I)

Lektorica/Lector: Dušanka Starčević, prof.

Prijevod/Translations: doc. dr. sc. Ute Karlavaris-Bremer (za njemački), Dalida Rittossa,
dipl. iur. (za engleski), Dott. Davide Bertaccini (za talijanski)

Adresa uredništva/Address of the Editorial Board: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci,
Hahlić 6, Rijeka, Hrvatska, tel./fax: (051) 359-518, fax. 675-113

e-mail: zbornik@pravri.hr

www: <http://law.pravri.hr>

Časopis izlazi dvaput godišnje

Naklada: 500 primjeraka

Priprema i tisak/Layout & Print: Liniavera, Rijeka

Članci objavljeni u časopisu referiraju se za *Index to Foreign Legal Periodicals*, Berkeley,
California, USA, *L'Indice Penale*, Milano/Padova, Italia i *Sociological Abstracts*, San Diego,
California, USA.

Časopis je objavljen uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i tehnologije Republike
Hrvatske.

ISSN 1330-349X

ZBORNİK
PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI

VOLUMEN 23

BROJ 2

RIJEKA, 2002.

SADRŽAJ

I. Članci:

<i>Vladimir-Đuro Degan,</i> Republika Hrvatska i sukob u Bosni i Hercegovini u 1993. godini - pravna analiza (izvorni znanstveni članak)	433
<i>Vesna Crnić-Grotić,</i> Protection of Minority Languages in Croatia (izvorni znanstveni članak)	463
<i>Mirela Šarac,</i> <i>Actio de peculio</i> (izvorni znanstveni članak)	483
<i>Dionis Jurić,</i> Odgovornost vladajućeg društva za obveze ovisnog društva u hrvatskom i usporednom pravu (izvorni znanstveni članak)	507
<i>Csaba Fenyvesi,</i> Constitutional Principles in the Light of Criminal Defence (prethodno priopćenje)	543
<i>Robert Kopal,</i> Značaj kriminalističke obavještajne analitike u antiterorističkoj djelatnosti (prethodno priopćenje)	567
<i>Mijo Biličić,</i> Teorija interesa i interesnog djelovanja u društvu (pregledni znanstveni članak)	579
<i>Sandra Debeljak-Rukavina,</i> Odgovornost prijevoznika za štete na stvarima u domaćem i međunarodnom prijevozu zrakom (pregledni znanstveni članak)	597
<i>Dario Derđa,</i> Neke primjedbe o tumačenju prava (pregledni znanstveni članak)	615
<i>Budislav Vukas,</i> Državnopravni aspekti konstituiranja hrvatske države 1989.-1992. (pregledni znanstveni članak)	645
<i>Berislav Pavišić,</i> Transizione dei sistemi penali nei Paesi dell'ex Jugoslavia (izlaganje sa znanstvenog skupa)	683

<i>Velinka Grozdanić, Ute Karlavaris Bremer,</i> Pisana riječ u funkciji resocijalizacije u ženskim zatvorima (izlaganje sa znanstvenog skupa)	697
<i>Antun Jurman,</i> Upravljanje aktivom i pasivom banke u funkciji zaštite od valutnog rizika (stručni članak)	713
<i>Iris Gović,</i> Pravni položaj radnika kod malih poslodavaca (stručni članak)	731
 II. Pravna praksa:	
<i>Vesna Crnić-Grotić,</i> Presude Europskog suda za ljudska prava u sporovima protiv Hrvatske	743
 III. Prikazi:	
<i>W. Laurence Craig, William W. Park, Jan Paulsson,</i> International Chamber of Commerce Arbitration (Ivana Kunda)	803
<i>Marko Pavliha, Borka Jerman Blažić s soavtorji,</i> Zakon o elektronskom poslovanju in elektronskem podpisu (ZEPEP) s komentarjem (Silvija Petrić)	809
<i>Jozo Čizmić, Dragan Zlatović,</i> Komentar Zakona o žigu (Deana Bujas)	816
<i>Jean Pradel,</i> Droit pénal compare (Berislav Pavišić)	820
<i>Dragutin Ledić,</i> Pravo društava i trgovačko pravo: ogledi (Dionis Jurić)	824
<i>Međunarodna trgovačka arbitraža, Tečaj, Inter-univerzitetski centar,</i> Dubrovnik, 1.-5. listopada 2001. (Ivana Kunda)	828
<i>Nastava pravne povijesti i rimskog prava u novom europskom studiju prava, Interkatedarski sastanak, Rijeka, Mošćenice, 27. i 28. rujna 2002. (Željko Bartulović, Budislav Vukas, ml.) .....</i>	835
 IV. Fakultetska kronika	843

TABLE OF CONTENTS**I. Articles:**

<i>Vladimir-Đuro Degan,</i> The Republic of Croatia and Conflict in Bosnia-Herzegovina in 1993 - A Legal Analysis	433
<i>Vesna Crnić-Grotić,</i> Protection of Minority Languages in Croatia	463
<i>Mirela Šarac,</i> <i>Actio de peculio</i>	483
<i>Dionis Jurić,</i> Liability of a Parent Company for Obligations of the Subsidiaries in Croatian and Comparative Law	507
<i>Csaba Fenyvesi,</i> Constitutional Principles in the Light of Criminal Defence	543
<i>Robert Kopal,</i> The Significance of Criminalistics Intelligence Analytics in Anti-Terroristic Activity	567
<i>Mijo Biličić,</i> The Theory of Interest and Interest Acting in a Society	579
<i>Sandra Debeljak-Rukavina,</i> Carrier Liability for Damages to Goods in Domestic and International Carriage by Air	597
<i>Dario Đerđa,</i> Some Remarks on Legal Interpretation	615
<i>Budislav Vukas,</i> Legal State Aspects Related to the Constitution of Croatian State 1989-1992	645
<i>Berislav Pavišić,</i> Transition of the Criminal Law System in the States in the Region of Former Yugoslavia	683

PISANA RIJEČ U FUNKCIJI RESOCIJALIZACIJE U ŽENSKIM ZATVORIMA¹

Dr. sc. Velinka Grozdanić, izvanredni profesor	UDK: 343.812-055.2
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	343.843-055.2
Dr. sc. Ute Karlavaris Bremer, docent	82.081-055.2
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci	Ur.: 28. listopada 2002.
	Pr.: 14. studenog 2002.
	Izlaganje sa znanstvenog skupa

Kazna zatvora prisutna je u svim suvremenim sustavima kaznenopravnih sankcija. Budući da se ona realizira tek u procesu svog izvršenja, izvršenje predstavlja njezinu ključnu fazu. Danas su pravnom regulativom uspostavljeni relativno visoki standardi režima izdržavanja kazne lišenja slobode (osobito u ženskim zatvorima), kao rezultat općih civilizacijskih dostignuća u poštivanju ljudskih prava i zaštite osuđenih osoba. Ipak, ostaje pitanje da li je moguće u neslobodi pripremiti osobu za život na slobodi? Naime, izolacija, segregacija, zatvaranje u posebne ustanove s detaljnim pravilima ponašanja bitno različitim od zahtjeva života u društvenoj zajednici stvara umjetni, neprirodni životni prostor. Nakon nekog vremena prekid socijalne komunikacije i općenito prekid sa životom izvan zatvora dovodi do unutarnje neslobode i sve većih psihičkih, emocionalnih, intelektualnih, a često i zdravstvenih problema. U svakodnevnoj rutini i monotoniji zatvoreničke egzistencije lišene mogućnosti izbora, odlučivanja, izazova, odgovornosti, pisanje postaje jedan od najistinitijih načina čuvanja i zaštite osobnosti, osiguravanje povezanosti s vanjskim svijetom i način njegovanja senzibiliteta ženske prirode u rigidnom okruženju zatvorskih pravila. Odlukom da se izrazi putem pisane riječi žena napušta svoju pasivnu ulogu objekta i postaje barem jednim dijelom aktivan sudionik vlastite resocijalizacije uspostavljajući komunikaciju sa samom sobom i svijetom oko sebe... Na taj način ona zadržava, pa čak i razvija svoje kreativne potencijale. Mogućnost da izrazi svoje najdublje osjećaje, strahove, žudnje, nadanja, promišljanja, kritike... osigurava joj energiju za preživljavanje u uvjetima izolacije. Te mogućnosti, kao dio organiziranog programa resocijalizacije, postoje samo u nekim ženskim zatvorima. U ovom radu analiziraju se dostupni tekstovi žena zatvorenica ženskih zatvora u Njemačkoj, Sloveniji, Makedoniji, Jugoslaviji.

Ključne riječi: zatvor, žene, pisanje, resocijalizacija.

¹ Rad predstavlja izlaganje održano na Prvoj međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "Prison

1. Uvod

Kriminalitet i kazna, vječni pratioci ljudskog društva obilježili su cjelokupnu povijest čovječanstva. Njihova bogata prošlost, dinamična sadašnjost i, nažalost, osigurana budućnost čini ih univerzalnim fenomenima. Stoga su rasprave o povijesti i suvremenosti kazne uvijek aktualne teme. Iako danas postoje vrlo različite kaznenopravne sankcije kao reakcije društva na kaznena djela, kazne lišenja slobode i dalje imaju dominantnu ulogu i prisutne su u svim suvremenim represivnim sustavima. Davno je rečeno da je kazna zatvora zabluda prošlog stoljeća.² Danas se mnogobrojne kritike upućuju njezinoj uspješnosti u realizaciji svrhe kažnjavanja. Između više ciljeva koji se kaznom nastoje postići - preventivni, etički, socijalni, najviše zamjerki usmjereno je prema preventivnoj funkciji kazne zatvora, i to prije svega prema specijalnoj prevenciji kroz resocijalizaciju osuđene osobe. Resocijalizacija kao proces prilagođavanja počinitelja kaznenog djela društvenim zahtjevima i normama desetljećima se smatrala najvažnijom, a danas tek jednom od funkcija zatvora.³ Ova ideja resocijalizacije posljednjih 30-tak godina doživljava krizu, sve više je skepsi u mogućnost njezine realizacije, ali od nastojanja da zatvorska kazna treba doprinijeti da se osuđena osoba vrati u društvo sposobna za život u njemu još uvijek se nije odustalo. Naime, resocijalizacija je otvaranje puta do čovjeka, a time i mogućnost za povoljan utjecaj kazne. Stoga se može reći da sva kritika koja se srušila na resocijalizaciju nije srušila i samu ideju, već ju je oplemenila lišavajući je medicinskog mita o svemoći tretmana i vezujući je uz obvezni pristanak osobe.

Budući da se kazna zatvora realizira tek u procesu svog izvršenja, izvršenje predstavlja najznačajniju fazu za ostvarivanje resocijalizacije. Danas su pravnom regulativom uspostavljeni relativno visoki standardi režima izdržavanja kazne lišenja slobode, kao rezultat općih civilizacijskih dostignuća u poštivanju ljudskih prava i zaštite osuđenih osoba. Ipak, ostaje pitanje da li je moguće u neslobodi (bez obzira na sve bolje uvjete izdržavanja kazne u zavodima) pripremiti osobu za život na slobodi, a što je smisao resocijalizacije. Odgovor na ovo pitanje, a time i odgovor na opravdanost kazne zatvora kao reakcije društva prema delinkventima, pokušale smo naći proučavanjem nekoliko ženskih zatvora.

Writings", održanoj u organizaciji Learning Solutions, u Beču od 26. do 28. rujna 2002., i u engleskoj verziji bit će objavljen kao poglavlje u "Prison Writings", Rodopi, 2003. (urednica Diana Medicott).

² Pinatel: *Les divers conceptions de la science pénitentiaire*, *Revue de science criminelle et de droit pénal compare*, Paris, 1949., str. 705.-724.

³ Principi resocijalizacije i individualizacije od svojih zastupnika (osobito u državama SAD-a) doživjeli su jake i neugodne kritike. Tako nova penologija za svoj cilj umjesto resocijalizacije postavlja učinkovitost nadzora nad zatvorenicima i učinkovitost njihova vođenja kroz zatvorski sustav, s krajnjim ciljem ograničavanja kriminaliteta na za društvo podnošljivu mjeru, a ne uklanjanje kriminaliteta. Više o tome Malcom Feeley and Jonatan Simon, *The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications*, *Criminology*, vol. 30/4, 449.

Razlog zašto smo se odlučile i ograničile samo na ženske zatvore, proizlazi iz činjenice da se sve obimnija literatura o ženama počiniteljicama kaznenih djela većinom zadržava na proučavanju etiologije kriminaliteta žena i komparaciji s kriminalitetom muških osoba. Osim toga detaljnije se obrađuju pojedinačni, za senzacionalistički orijentiranu javnost, atraktivni slučajevi. Pri tome je stručna i znanstvena literatura o ženama na izdržavanju zatvorske kazne skromnog opsega. Stječe se dojam da interes stručne i laičke javnosti zastaje ispred zatvorskih vrata. Doduše, ta vrata i nije uvijek i svugdje lako otvoriti, ali mi smo provodeći ovo istraživanje ipak uspjele zaviriti u nekoliko ženskih zatvora. U tu svrhu posjetile smo ženski zatvor u Sloveniji, Njemačkoj i Hrvatskoj.⁴ Anonimnu anketu koja nam je poslužila za analizu različitih varijabli koje se odnose na počiniteljice kaznenih djela (vrsta kaznenih djela, visina kazne, recidivizam, stavovi počiniteljica prema vrsti i visini kazne i niz osobnih i sociodemografskih obilježja), uz pomoć zatvorske uprave provele smo u ukupno pet zatvora.⁵ Iako smo na kraju raspolagale brojnim podacima i imale vlastite dojmove o posjećenim ustanovama bile smo svjesne da raspolažemo tek s malim isječcima iz života zatvorske zajednice. Naime, obilje zanimljivih informacija prikupljenih tijekom posjeta ili putem anonimnog upitnika bilo je dostatno za stručnu ili znanstvenu analizu. Međutim, činjenica je da je anketa bila prilagođena kontroli zatvorskih vlasti i kao takva nužno ograničena opsegom i sadržajem, a naši posjeti dobro organizirani i sadržajno vrlo selekcionirani. Drugim riječima izostala je neposredna komunikacija sa zatvorenicama, što je pojačavalo dojam da smo samo "zagreblj po površini". Budući da i neposredna komunikacija, ako se ne temelji na povjerenju (za koje je potrebno ne samo puno vremena, već i iskren ljudski odnos), ostaje površna, posegnuli smo za onim što je postojalo i bez naših nastojanja, a što nesumnjivo na najistinitiji način govori o životu žena u zatvoru - za njihovom pisanom riječi.

2. Pisana riječ - most između zatvora i slobode

U povijesti komunikacije pisana riječ kao sredstvo izražavanja i saopćavanja misli i emocija unaprijedila je čovjekov društveni i kulturni razvoj više negoli bilo koji drugi pronalazak. Vještina pisanja razvijala se u službi religije i politike te je bila privilegij svećenika i vladara. Tek u naše vrijeme poznavanje vještine pisanja i čitanja počelo se doživljavati kao pravo koje svaki čovjek samim rođenjem stiže. Kao i u svim drugim segmentima društvenog i intelektualnog života žene su puno kasnije od muškaraca dobile mogućnost da pišu, odnosno, dobile su sredstvo za komunikaciju i dokumentaciju jer su pisanjem mogle iznositi svoje misli, želje i

⁴ U Republici Hrvatskoj posjetile smo kazneni zavod za žene u Požegi, u Sloveniji kazneni zavod u Igu, što su i jedini ženski zatvori u tim državama, a u Njemačkoj kazneni zavod u Aichachu, koji je i najveći ženski zatvor u Bavarskoj.

⁵ Pored ženskih zatvora koje smo posjetile V. bilj.4., anketu smo provele i u zavodu za žene u Schwabisch Gumundu (Baden Wurtemberg) u Njemačkoj i u kaznenom zavodu Swarcou u Austriji.

osjećanja, kao i prenijeti obavijesti i poruke. Jezik i pisanje postali su ne samo sredstvo u svrhu svakodnevne komunikacije već i novi način doživljaja svijeta i spoznaje samog sebe.

Poznavanje i mogućnost korištenja tehnika pisanja i čitanja nesumnjivo predstavlja veliki korak u smjeru emancipacije i samosvjesnosti žena općenito. Za žene u zatvoru pisanje ima još i veće značenje. Pisanjem zatvorenica barem trenutno "napušta" hermetično zatvoreni prostor kaznene ustanove i svoju pasivnu ulogu objekta u krutoj monotoniji umjetno stvorene zajednice zamjenjuje kreativnom ulogom autorice. Na taj se način zatvorenica pisanjem upušta u čudesnu igru duhovnog i intelektualnog stvaranja.

U potrazi za autentičnim glasovima žena zatvorenica poslužili smo se tekstovima nastalim u zavodima gdje se one nalaze na izdržavanju zatvorske kazne.⁶ Čitajući njihove tekstove naišle smo na raznovrsnost i maštovitost ženskog pisma kroz sljedeće književne vrste - prozu, liriku, aforizam, dnevnik, esej, ali isto tako i izvještaje, kritike i pisma.

Usporede li se teme o kojima zatvorenice pišu, može se uočiti velika sličnost obrađenih motiva. To dolazi posebno do izražaja u lirici, jer su najčešće zastupljene pjesme, odnosno književni žanr koji se inače zbog svoje subjektivnosti smatra najpogodnijim načinom izražavanja emocija. Pjesmom zatvorenice traže i čuvaju svoj identitet spontano izražavajući svoje osjećaje, strahove, nade, strepnje i očekivanja, bez obzira u kojoj ustanovi izdržavaju kaznu.⁷ To zapravo znači da činjenica različitih država, sustava i, naravno, različitih režima izdržavanja kazne ne utječe na sadržaj i probleme o kojima imaju potrebu pisati. Stoga se čini da su problemi žena zatvorenica univerzalni.⁸

Metaforu vjetra, sunca, prirode, cvijeća, zraka, kiše, proljeća itd. nalazimo vrlo često u tekstovima zatvorenica, i to najčešće kao antropomorfizam. Razlog tome možda možemo tražiti u njihovoj potrebi za kretanjem, svjetlom, toplinom, mirisom, bojom, u potrebi za onim što unutar zatvorskih zidina najviše nedostaje.⁹ Ovi sadržaji

⁶ "Žarek", Domski časopis, ZPKZ, IG, (Slovenija - u daljnjem tekstu SLO); "Naša tribina", Vesnik za osuđene KPU - Idrizovo, (Makedonija - u daljnjem tekstu - MK); "Foxtrott Femmes sans barreaux", Schrassig, 5229 (Njemačka - u daljnjem tekstu D 1); "Die weis(s)e Frau, JVA Gotteszell, (Njemačka - D 2); Pantazijević - Stanojević Lj.: Čovek lišen slobode i literature, Beograd, 1989. (u daljnjem tekstu YU)

⁷ Štoviše, danas neurobiološka istraživanja dokazuju da zamišljene slike kao osnova procesa pisanja i čitanja izravno utječu na desnu hemisferu mozga aktivirajući kreativne sposobnosti čovjeka, više o tome M. Appel, B. Biehl, A. Gronenthal, Schreibwerkstatt', <http://www.f.h.-niederrhein.de/agyviere/schreibwerkstatt>.

⁸ Gotovo istu tematiku nalazimo i u spisateljica 19. stoljeća koje, iako nisu bile fizički zatvorene, patile su od društvene i intelektualne izolacije. Stoga ne iznenađuje npr. upotreba antropomorfne metafore "vjetra koji mrsi kosu" u pjesmi "Na tornju" poznate spisateljice Annette von Droste-Hülshoff Droste-Hülshoff, v.A.: Gedichte, S. Fischer Verlag, Berlin, s. 40 b.g. Ova metafora, koju i danas zatvorenice koriste u svojim tekstovima, njihova je želja za pokretom, odnosno slobodom koja im bilo u fizičkoj ili psihičkoj neslobodi nedostaje.

⁹ Vidi S. Weigel: "Und selbst im Kerker frei...!" Schreiben im Gefängnis, Marburg/Lahn 1982 str. 82-86 i N. Keßler: Schreiben um zu überleben: Studien zur Gefangeneliteratur, Forum-Verl. Godesberg 2001.

vrlo sugestivno pokazuju da ograničenje slobode u najvećoj mjeri znači redukciju temeljnih ljudskih čula kojima se primarno uspostavlja kontakt s drugima i svijetom općenito.

ŽELIM SI

*Želim si veter,
ki mršil moje lase.
želim si sonce,
ki ogrele bi me.
A najbolj na svetu si želim,
da tebe dobim.*

*Želim si,
sa ti bi bil veter
in z rokami mi mršil lase.
Želim si,
da ti bi bil sonce,
ki s pogledi grele bi me.
A najbolj na svetu si želim,
da od tebe poljub dobim.*

*Želim si,
da ti bi bil moj
in s telesem pokazal mi to.
Želim,
da ti bi pokazal mi svet,
svet ljubezni in negotovosti,
ki ga nikdar in nikoli
nihče ni poznal,
svet,
ki bi lahko samo najin ostal!*

SONCE MILO

*Oh, sonce milo
Oh, sonce jasno
blaze na tebe
što večno greeš
a ne stareeš.
A jas, mlada
brzo ostarev.*

ŽELIM

*Želim vjetar,
koji bi mrsio moju kosu.
Želim sunce,
koje bi me ugrijalo.
A najviše na svijetu želim,
da dobijem tebe.*

*Želim,
da si ti taj vjetar
i da svojim rukama mrsiš moju kosu.
Želim,
da budeš moje sunce,
koje me svojim pogledom grije.
A najviše na svijetu želim,
dobiti tvoj poljubac.*

*Želim,
da budeš moj
i da tijelom svojim to pokažeš.
Želim,
da mi pokažeš svijet,
svijet ljubavi i radosti,
kojeg nikad nitko
nije poznavao,
svijet,
koji bi tako ostao samo naš!*

(SLO)

SUNCE MILO

*Oh, sunce milo
Oh, sunce jasno
blago tebi
što vječno griješ
a ne stariš.
A ja, mlada
brzo sam ostarila.*

*Mladosta moja
brzo mi pomina
se so griži.*

*Kaži mi sonce
što da napravam
mladosta moja
makar malku
da ja povratam.*

*Znam deka na svetov
nikoj mlad ne ostanal
se što se raga i k'e ostare.*

*Oh sonce milo
samo ti si večno.*

*Mladost moja
brzo mi prolazi
što me muči.*

*Kaži mi sunce
Što da radim
moju mladost
makar malo
da povratim.*

*Znam da na svijetu
nitko mlad ne ostaje
sve što se rađa i ostari.*

*O sunce milo
Samo si ti vječno.*

(MK)

Iskonska potreba za toplinom i svjetlošću vidljiva je i u tekstovima zatvorenicama koje ograničenje svoje slobode izražavaju suprotnim metaforama - zid, soba, mrak, hladnoća, ključ, žice, rešetke:

MAUERN

*Mauern trennen
Mauern hoch
Stacheldraht, hoch, unerreichbar
Tiere, Bestien, grausam,
schreckerregend?
Menschen sind so klein, verlassen,
wehrlos....*

KÄLTE

*Kälte durchdringt
Kälte nass, dunkel
Kälte umgibt
allein unter vielen
hoffnungslos
kalt.... Liebe?*

ZIDOVI

*Zidovi rastavljaju
Zidovi visoki
Žice, visoke, nedostižne
Životinje, zvijeri, jezive,
Zastrašujuće?
Ljudi su to, mali, osamljeni,
bespomoćni...*

HLADNOĆA

*Hladnoća prodire
Hladnoća vlažna, mračna
Hladnoća okružuje
sama među mnogima
bez nade
hladno... ljubav?*

(D 1)

ZIDOVİ

Izvadak iz mog dnevnika, dana 29.1.2001.

23.40 sati. Sjedim tu, za stolom - konačno sama, konačno malo u miru, konačno si mogu uzeti malo vremena i pišem, pišem... konačno su se moje misli malo umirile i posvećujem se tako pisanju, sama sebi. Kome da vjerujem, da sam opet tu, među ovim starim zidovima iz kojih iščezava mraz, muka, žalost, ali istovremeno i veselje, među zidovima koji znaju svaku moju proplakanu noć, dan, svu moju bol, koju sam toliko puta prije osjetila upravo ovdje. Ti zidovi me znaju bolje nego itko drugi, bez obzira što me svi smatraju glasnom i rječitom, ipak je u meni ostalo mnogo toga neizrečeno, pretrpljeno. Koliko suza sam zadržala, znaju samo ti zidovi, kako sam se tiho radovala, kada drugima nije bilo do toga, kako sam trpjela kada su drugi trpjeli, veselila se, kada su se drugi veselili. Koliko puta sam se već prije okrenula k tim zidovima, na njih se naslonila kada nikog drugog nisam imala. Toliko puta su mi bili oslonac, ali ipak bih ih najradije "razbila". Razbila bih svoj djelić, mali djelić, da zasja sunce, da zatopli preostali dio grada... zatopli poneko srce. A to je opet trenutak, kojeg vjerojatno razumijem samo ja.

(SLO)

Nije neobično da se u istom tekstu upotrebljavaju i jedne i druge metafore potvrđujući jak emotivni naboj autorice. Izabrale smo priču "Prozor", dakle, naslov koji sam po sebi ima dvojake konotacije - izolacija i put prema slobodi:

PROZOR

(Istinita mala priča)

Na kraju hodnika nalazi se velik prozor. Širok je 1 m i visok 1.80. Da bih stala na kamenu prozorsku klupicu, moram napraviti korak kao na stepenici. Prozor je zatvoren i vide se na njemu kapi kiše koje su skoro pale. Prozor se ne može malo odškrinuti, ali zato se može stvarno potpuno otvoriti. Jedan korak na prozorsku klupicu i mogu okusiti vjetar i miris kiše. Oboje za mene pjevaju svoju pjesmu o pravoj slobodi. A samo korak dalje i opet rešetke! Lijepo je tamo stajati. S malo sreće uhvatim nekoliko kapi kiše. Najljepše je na ulici, tamo ih tako divno osjetim. Moj prijatelj vjetar miluje moju kosu i kada je dobro raspoložen, čak je i razbarušuje. Oh, kako to lijepo miriše! Kada zatvorim oči. Tako sam mu blizu. Kada bih bila sama i kada me ne bi ometala buka zahtjeva: "Već jednom zatvori prokleti prozor!", tada bih mogla gurati moj sobni bicikl pred otvorenim prozorom i odjuriti u svojoj mašti. Kiša bičuje moje lice i moja majica leprša oko moga tijela. Gospode Bože, hvala!

(D 2)

Ovo su najčešći i očekivani sadržaji žena zatvorenica. Njima se one štite i bore protiv vanjske i unutarnje hladnoće zatvora, (...) prijetnje gubitku svoje osobnosti u izolaciji.¹⁰

Pored navedenih tema, u zatvorskim časopisima također su, kao nezaobilazni fenomen suvremenog društva, prisutni i sadržaji koji se odnose na problem ovisnosti od alkohola ili droga¹¹:

JAZ**SEM****SVOJE****IZPILA**

*Ne šparaj vino kakor se rdečo svetli,
kakor se v kozarczu peni, glatko teče!*

*Na koncu piči kakor kača,
vbrizga otrov kakor gad!*

*Tvoje oči gledijo čudne besede,
tvoje srce govori neumnosti!*

JA**SAM****SVOJE****ISPILA**

*Ne štedi vino koje se crvenkasto sjaji,
koje se u čaši pjenuši, glatko teče!*

*Naposljedku psiče kao zmija,
ubrizgava otrov kao gad!*

*Tvoje oči gledaju čudne riječi,
tvoje srce govori gluposti!*

(SLO)

DROGEN

*Du glaubtest,
sie würden Deine Probleme lösen,
doch das taten sie nicht.
Du dachtest,
Du könntest vergessen,
doch das konntest Du nicht.
Du fühltest Dich cool, doch das
warst Du nicht!
Du dachtest,
Drogen wären ungefährlich. Doch
sie machten aus
Deinem Leben ein tiefes schwarzes
Loch, aus dem
Du schwer herauskommen wirst!*

DROGE

*Vjerovala si,
s njima bi riješila svoje probleme,
ali nisi.
Mislila si,
ti bi mogla zaboraviti,
ali nisi mogla.
Osjetila si se cool, ali
nisi bila.
Mislila si,
da su droge neopasne. Ali
one su
tvoj život pretvorile u duboku crnu
rupu iz koje
se teško možeš izvuci!*

(D 2)

¹⁰ Weigel, S.: Die Stimme der Medusa, Dülmen-Hiddingsel 1995, S. 79.

¹¹ Novija istraživanja kriminaliteta žena ukazuju na veliku zastupljenost zloporaba droga u fenomenologiji delinkventnog ponašanja žena. Tako npr. prema istraživanjima iz 1990. g. u ženskim zatvorima države New York bilo je oko 73% žena osuđenih zbog posjedovanja ili prodaje droge, Maher, L. Reconstructing the Female Criminal: Women and Crack Cocaine, Review of Law and Women s Studies (Southern California), vol. 2., no. 1., str. 140. ili rezultati istraživanja koje smo same provele V. bilj. 3. i 4., a po kojima veliki postotak zatvorenica zbog kaznenog djela zloporabe droge (25 %) po učestalosti dolazi na visoko drugo mjesto, odmah iza imovinskih delikata. Grozdanić. V. - Karlavaris-Bremer, U.: Kazna zatvora za žene, resocijalizacija ili desocijalizacija, u Žene i kazna zatvora, Rijeka, 2001., str. 95.

U ovakvim pjesmama u kojima zatvorenice koriste književnu formu unutarnjeg monologa fokusirajući svoj problem pisanje ima terapijsku ulogu. Naime, uočavanje i priznavanje problema velik je korak na dugačkom putu izlječenja ovisnosti.

Osobna pisanja zatvorenica, bez obzira na tematiku i formu, uvijek su u funkciji njihove samospoznaje. Samospoznaje u smislu traženja i održavanja vlastitog identiteta unutar rigidnog, uniformiranog zatvorskog života, a što je nužna pretpostavka procesa resocijalizacije. Sljedeće pjesme u kojima se vidi osobni stav prema recidivizmu, odnosno prema neuspjeloj resocijalizaciji ("Zapravo"), teškoća suočavanja sa samom sobom i okolinom zbog kaznenog djela ("Soba 40"), opterećenje krivnjom i sramotom prema najbližima zbog učinjenog ("Bez pozdrava") možemo smatrati početkom dugotrajnog procesa resocijalizacije:

EIGENTLICH

*Eigentlich -
hätte ich gedacht -
ich hätte es geschafft
- doch ich bin wieder hier.*

*Eigentlich-
wollte ich leben -
mein eigenes Leben
- doch ich bin wieder hier.*

*Eigentlich -
hatte ich andere Ziele -
große Ziele für die Zukunft
- doch ich bin wieder hier.*

*Eigentlich -
hatte ich gedacht -
ich hätte es in der Hand
- doch ich bin wieder hier.*

*Eigentlich -
habe ich mich überschätzt -
deswegen bin ich im Knast
- wieder hier.*

ZAPRAVO

*Zapravo -
bih mislila -
da sam uspjela
- ali opet sam tu.*

*Zapravo -
željela bih živjeti -
svoj vlastiti život
- ali opet sam tu.*

*Zapravo -
sam imala druge ciljeve -
velike ciljeve za budućnost
- ali opet sam tu.*

*Zapravo -
mislila sam -
da bih mogla uspjeti
- ali opet sam tu.*

*Zapravo -
sam se precijenila -
zato sam u zatvoru
- opet tu.*

(D 2)

SOBA 40

*V časih moraš ubežati
viharju in ognju
in trpkim besedam,
krutim pogledom
in mučnem molku,*

SOBA 40

*Katkad moraš pobjeći
vjetru i vatri
kao i gorkim riječima,
krutom pogledu
i mučnom bolu,*

*te prestopiti zlati prag
- samote -
v časih moraš skriti svoj obraz,
pa tudi svoj JAZ.*

*te prijeći zlatni prag
- samoće -
katkad moraš sakriti svoj obraz,
pa čak i svoje JA.*

(SLO)

BEZ ZBOGUVANJE

*Otide bez zbogovanja,
otide bez nieden zbor,
glasot tvoj beše tivok
što ne dopre do mene.*

*Zamina bez zbogovanja,
zamina taka tivko i nečujno,
no jas, jas ne te vidov,
ne go pogaliv tvoeto staračko lice,
ne ti pogaliv tvoite beli kosi.*

*A imaše li nešto nekazano,
Vo dušata što go noseše so godini?*

*Ke mi prostiš li
starice moja,
ke mi prostiš majko,
majko mila,
ke mi prostiš,
što na razdelbata,
ne se zboguvasme.*

BEZ POZDRAVA

*Otišla si bez pozdrava,
otišla si bez i jedne riječi,
tvoj glas je bio tih
i nije me dotakao.*

*Otišla si bez pozdrava,
otišla tako tiho i nečujno,
a ja, ja te i nevidjeh,
tvoje staračko lice ne pogladih,
niti pogladih tvoje bijele kose.*

*Da nije ostalo nešto neizrečeno,
nešto što je tvoja duša godinama nosila?*

*Hoćeš li mi oprostiti
starice moja,
hoćeš li mi oprostiti majko,
majko mila,
hoćeš li mi oprostiti,
što je naš rastanak,
bez posljednjeg pozdrava bio.*

(MK)

Za razliku od navedenih pjesama u kojima se tek naziru uvjeti za uspješnu resocijalizaciju, optimističan sadržaj i ton pjesme koja slijedi prikazuje zatvor u drugačijem svijetlu:

NOVO RODJENJE

*Zbogom moja tugo...
Presušili su izvori kiše
pod zracima novog sunca...
Kroz život vodit će me sada
novorođena krila.
I ne pitajte gdje se moja
sreća do sada svila...
Nit koje je to buđenje
u oku mom, u osmjehu mom.*

*Dvije oaze neba pokloniše mi
toplinu, nenadmašan ritam
srcu mom.*

*Novo rođenje je sada,
nov smijeh, novo sunce
i zvijezda mekši sjaj,
nove pjesme, nova
snaga života...*

(YU)

Pored samospoznaje, pisanje u zatvoru daje mogućnost distanciranja od okruženja te na taj način zatvorenicama izoštrava njihovu spoznaju zatvorske stvarnosti potičući ih na kritička razmišljanja. Navodimo tek mali dio vrlo opsežnog i poučnog teksta zatvorenice o resocijalizaciji u zatvoru, koja je na pitanje o tome želi li ih itko uopće resocijalizirati argumentirano odgovorila negativno, a na pitanje mogu li se zatvorenici uopće resocijalizirati, isto tako argumentirano dala pozitivan odgovor:

Zakon o izvršenju kazne pruža brojne mogućnosti i jasno kaže kakav smije biti postupak izvršenja kazne... Postupak je, prije svega, pomoć za samopomoć, dakle početna pomoć, početno paljenje. Nažalost, zavodi ovo razumiju pogrešno. Oni zamjenjuju postupak izvršenja sa starateljstvom, skrbništvom, lišenjem ljudskog dostojanstva, lišenjem osobnosti. Prema predodžbi zavoda mi bismo svi morali ponovno biti mala malodobna djeca, koja za sve prosjače, ovisna su i o najmanjim sitnicama i ni o čemu ne mogu sama odlučivati. Ovo potpuno pogrešno shvaćanje "postupka izvršenja kazne" vodi do nesamostalnosti i nepotpunog razvoja osobnosti. Ovo iskrivljavanje izvorno ispravnog cilja izvršenja kazne kroz zavode nije slučajno, to je dosljedan način uništavanja ljudi nakon smrtne kazne. Izvršenje kazne, kako se danas uobičajeno shvaća, izgovor je licemjera, kojim on provodi osvetu i odmazdu, iako zaziva humanost i pomoć. Ovo je jedno potpuno obično, podlo obezvrjeđivanje svih vrijednosti. Prema vani može se reći da se postupa prema zakonu, prema unutra izvršenje vodi potpunom uništenju... Zatvorska svakodnevnica, u kojoj se noć i dan udružuju u sivu rutinu, proturječi prije svega svemu što se Zakonom o izvršenju kazne zatvora obećava kao "resocijalizacija", budući da birokratska procedura zatvora otvara vrata mogućoj samovolji... Na koncu svatko mora živjeti sam za sebe i za sebe se boriti. ...Čovjek se ili počne predavati, bježi od istine i prikriva je, povlači se i sve više zatvara u sebe, nalazi utočište u svijetu koji nema veze sa stvarnošću ili postaje agresivan i plane... Zatvorenice nemaju snage pomoći jedna drugoj, osoblju se ne može vjerovati, a ono nema ni vremena - čovjek jednostavno ostaje sam. A društvo stalno priča da bi se ovdje trebalo proći kroz resocijalizaciju i da bi zapravo pravi cilj izvršenja kazne trebalo da bude resocijalizacija. Ali gdje?...

(D 2.)

Iskustva "vlastite kože" o kojima svjedoče ovakvi tekstovi autentični su izvori saznanja o stvarnom položaju žene u zatvoru. Stoga im treba dati barem ono značenje koje imaju stručni i znanstveni sadržaji u brojnoj kriminološkoj i penološkoj literaturi o ženama počiniteljicama kaznenih djela.

3. Zaključak

Činjenica je da izolacija, segregacija, zatvaranje u posebne ustanove s detaljnim pravilima ponašanja, bitno različitim od zahtjeva života u društvenoj zajednici, stvara umjetni neprirodni životni prostor. U takvom prostoru mnogo je više uvjeta za desocijalizaciju u smislu uništavanja socijalnih veza zatvorenica i ograničavanja njihove socijalne komunikacija, nego za resocijalizaciju. Budući da nema sumnje da će kazna lišenja slobode još dugo vremena biti jedna od, a vjerojatno i jedina, sankcija za počiniteljice teških kaznenih djela,¹² pisana riječ zatvorenice zbog značenja koje u procesu resocijalizacije ima, mora biti potaknuta i na organiziran način (najčešće putem časopisa) u zatvorima i osigurana. Pisanom riječi žene u zatvorima izražavaju svoje najskrivenije osjećaje, njegujući senzibilitet ženske prirode u rigidnom okruženju zatvorskih pravila. Stoga se pisanje javlja kao jedan od najistinitijih načina čuvanja osobnosti, zadržavanja povezanosti s vanjskim svijetom i zadržavanja energije za preživljavanje u izolaciji.

Tekstovi žena zatvorenica, kao uostalom i svaka pisana riječ, svoju pravu vrijednost dobivaju tek kada se čitaju, i traju tako dugo dokle god ima onih koji je čitaju. Na taj način uspostavljaju se mostovi povezujući zatvorenice među sobom i nas sa njima.

Summary

A WRITTEN WORD FROM WOMEN'S PRISONS IN THE FUNCTION OF RESOCIALIZATION

A sentence of imprisonment exists in all modern systems of criminal law sanctions. Having in mind that this sentence is realized only in a process of its execution, the execution presents its crucial phase. Relatively high standards applied in the regime for execution of a penalty of deprivation of liberty (especially in women's prisons) are established by legal regulations this day as a result of general civilizing achievements to respect human rights and to protect these who are sentenced. Nevertheless, we are still facing the issue whether it is possible to prepare a person deprived of liberty for the life in liberty. That is to say, isolation,

---

¹² O prijedlozima drugačijih načina realizacije kazne lišenja slobode V. Grozdanić. V.-Karlavaris-Bremer, U. op. cit., u bilj. 9., str. 107.

segregation, locking up in special institutions with detailed rules of conduct, which are essentially different from life demands in a social community, create an artificial and unnatural life environment. After a certain period of time, breach of social communication and in general having no contact with the life out of prison walls leads to internal lack of liberty and more severe psychical, emotional, intellectual and more often health problems. In everyday routine and monotony of the convict existence deprived of having choices, making decisions and being challenged and responsible, writing becomes one of the most truthful modes to preserve and protect personality. It secures connections with the outside world and it is a way of nourishing the sensibility of woman's nature in a rigid prison rules encirclement. Making a decision to express herself by a written word, woman is leaving her passive role of being an object and becomes at least partially an active party of her own resocialization while beginning to communicate with herself and the world that surrounds her. In such a manner, woman maintains and even develops her creative potentials. A possibility to express her deepest feelings, fears, desires, hopes, considerations, critics... provides for her the energy to survive in conditions of isolation. These possibilities, as a part of the organized program for resocialization, exist only in some women's prisons. This article analyses available texts written by women prisoners in female incarcerations in Germany, Slovenia, Macedonia and Yugoslavia.

Key words: *prison, women, writing, resocialization.*

Zusammenfassung

TEXTE VON FRAUEN IN GEFÄNGNISSEN ALS MITTEL ZUR RESOZIALISIERUNG

Die Gefängnisstrafe besteht in allen heutigen Systemen von strafrechtlichen Sanktionen. Da die Strafe aber erst im Prozess des Vollzugs realisiert wird, ist der Vollzug die entscheidende Phase. Dank eines allgemeinen zivilen Fortschritts und der Beachtung der Menschenrechte sowie des Gefangenenschutzes sind durch Rechtsregulative (besonders in den Frauengefängnissen) bessere Bedingungen im Strafvollzug erreicht worden. Dennoch stellt sich die Frage, ob es möglich ist in Unfreiheit auf ein Leben in Freiheit vorzubereiten. Isolation, Segregation, Eingesperrtsein in besonderen Anstalten mit detaillierten Verhaltensregeln, die sich wesentlich von den Anforderungen eines Lebens in der sozialen Gemeinschaft unterscheiden, schaffen einen künstlichen, unnatürlichen Lebensraum. Nach einer gewissen Zeit führt der Abbruch sozialer Kommunikation und der allgemeine Bruch mit dem Leben außerhalb des Gefängnisses zu innerer Unfreiheit und zunehmenden psychischen, emotionalen, intellektuellen und oft auch zu gesundheitlichen Problemen. In der alltäglichen Routine und Monotonie des Gefangenendaseins, ohne die Möglichkeit zu wählen und zu entscheiden, ohne Herausforderungen und Verantwortung wird das Schreiben für Frauen im Gefängnis zu einem wichtigen Mittel um die Persönlichkeit zu bewahren und zu

schützen und sichert die Verbindung mit der Außenwelt. Auf diese Weise kann sich die sensible weibliche Natur vor der Starrheit der Regeln des Gefängnisses retten. Mit der Entscheidung sich durch das geschriebene Wort zu artikulieren, verlässt die Frau ihre passive Rolle als Objekt und arbeitet wenigstens teilweise aktiv an ihrer eigenen Resozialisierung mit indem sie die Kommunikation mit sich selbst und der sie umgebenden Welt aufnimmt. Auf diese Weise bewahrt sie und entwickelt sie ihre kreativen Fähigkeiten. Die Möglichkeit ihre tiefsten Gefühle, Ängste, Sehnsüchte, Hoffnungen, Gedanken sowie Kritik auszudrücken, sichert ihr in den Bedingungen der Isolation die Energie zum Überleben. Nur in wenigen Frauengefängnissen bestehen als Teil eines Resozialisierungsprogramms diese Möglichkeiten. In der vorliegenden Arbeit werden Texte von Frauen in Gefängnissen Deutschlands, Sloweniens, Mazedoniens und Jugoslawiens analysiert.

Schlüsselwörter: Schreiben, Frauen, Gefängnis, Resozialisierung.

Sommario

LA PAROLA SCRITTA DALLE CARCERI FEMMINILI NELLA FUNZIONE DI RISOCIALIZZAZIONE

La pena del carcere esiste in tutti i moderni sistemi di sanzioni di diritto penale. Siccome questa pena si concretizza solo nel processo della sua esecuzione, l'esecuzione rappresenta la sua fase fondamentale. Oggi le regolazioni normative stabiliscono *standards* relativamente alti nell'applicazione del regime di esecuzione della pena di privazione della libertà (specialmente per le carceri femminili), come risultato delle generali conquiste della civilizzazione nel rispetto dei diritti umani e nella tutela delle persone condannate. Ciononostante, ci si interroga ancora se sia possibile preparare una persona privata della libertà alla vita in libertà. Ovvero, isolamento, segregazione, chiusura in speciali istituzioni con specifiche regole di condotta, che sono profondamente differenti dalle esigenze di vita in una comunità sociale, creano un ambiente di vita artificiale e innaturale. Dopo un certo periodo la rottura della comunicazione sociale e in generale la mancanza di contatto con la vita al di fuori delle mura della prigione conduce alla perdita interna di libertà e più gravi problemi psichici, emozionali, intellettuali e spesso di salute. Nella *routine* e monotonia quotidiana dell'esistenza del condannato privato dell'aver scelto, del prendere decisioni e dell'essere sfidato e responsabilizzato, scrivere diventa uno dei modi più sinceri di conservare e proteggere la personalità. Esso assicura i legami con il mondo esterno ed è una via per coltivare la sensibilità della natura femminile nell'accerchiamento delle rigide regole carcerarie. Nel prendere la decisione di esprimere sé stessa con la parola scritta, la donna abbandona il suo ruolo passivo di essere oggetto e diviene almeno parzialmente parte attiva nella sua risocializzazione mentre comincia a comunicare con sé stessa e il mondo che la circonda. In questo modo la donna mantiene e anche sviluppa il suo potenziale creativo. La possibilità di esprimere i suoi più profondi sentimenti, paure, desideri,

speranze, considerazioni, critiche... le fornisce l'energia per sopravvivere in condizioni di isolamento. Queste possibilità, come parte di un programma organizzato di risocializzazione, esiste solo in alcune prigioni femminili. In questo lavoro si analizzano i testi scritti disponibili di donne detenute in carceri femminili di Germania, Slovenia, Macedonia e Jugoslavia.

Parole chiave: carcere, donne, scritti, risocializzazione.